

A HÁTRÁNYOS SZOCIOKULTURÁLIS KÖRNYEZET, A MOTIVÁCIÓ ÉS A SIKERES NYELVELSAJÁTÍTÁS ÖSSZEFÜGGÉSEINEK VIZSGÁLATA

INÁNTSY-PAP ÁGNES

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola,
Idegennyelvi Lektorátus, vezető

Tanulmányom célja, hogy a hátrányos szociokulturális és gazdasági környezetből érkező nyelvtanuló diákok nyelvi hátrányait először úgy elemezzem, mint egy adott társadalmi csoportot szinte általánosságban jellemző vonást, majd a motiváció kulcsfontosságú szerepét kiemelve az idegennyelv-elsajátítás egyéni kulcsfaktorait veszem számba. A nyelvérzéklet mint 4 részképesség összességét tekintve értelmezem, végül a kultúradependens differenciált fejlesztés lehetőségeit vizsgálom.

ABSTRACT

The aim of the present study is, first, to evaluate and analyze what linguistic drawbacks experience students coming from disadvantaged socio-cultural and economic background by examining them as representative of the aforementioned social group. It is followed by the study of foreign language acquisition according to its key factors. Finally, aptitude for learning languages in the light of the four basic skills is explained.

A Bölcsék Tanácsa Oktatási Bizottsága által felkért szakértők a magyar oktatás helyzetét elemző *Szárny és teher* c. tanulmánykötetében jelent meg prof. Csermely Péter (2009) gondolata, ami jelen közlemény kiindulópontja: „A rendszerváltáshoz kapcsolódó gazdasági-társadalmi folyamatok következtében kialakult egy legalább 700 ezres létszámú mélyszegénységben élő tömeg, amelynek immár a harmadik generációja válik úgy felnőtté, hogy újratermeli szülei alacsony iskolázottságát, és nincs esélye arra, hogy rendszeres munkát találjon magának. A mélyszegénység nem romaprobléma, hiszen e rétegnek csak a bő harmada, szűk fele roma, és a romák körében is hasonló arányt képviselnek a mélyszegénységben élők.”

Csovcsics Erikát (2009) idézve világosan kell látnunk, hogy a probléma többszörösen összetett „a munkaerőpiac teljesen átstrukturálódott, átrendeződött a foglalkoztatás szerkezete. Az alacsonyabb érdekérvényesítéssel (tudással, tőkével) rendelkező csoportok marginalizálódtak. Láthatóvá vált a munkanélküliség, ami leginkább a gazdasági létre és az életmódra gyakorolt hatásával válik a közoktatás figyelmen kívül nem hagyható elemzési szempontjává.”

Mindenképpen a hátrányos szociokulturális környezetből érkező diákoknak a munka világába való bekapcsolódását lehetővé tevő lehetséges eszközöket és alternatívákat érdemes végiggondolni.

Kiindulási pontként a társadalmi különbségek megjelenését kell megvizsgálnunk az idegen nyelv-elsajátítás folyamatában.

Korábbi tanulmányom (2010) eredményeire hivatkozva kiemelhetjük, hogy a társadalmi különbségek számos területen megjelennek már egész a kora gyermekkortól, majd egy részük konzerválódik is a felnőttkor eléréseig. Réthyné (2004) iránymutatása szerint „hátrányos helyzetűnek az a gyermek tekinthető, akinek a helyzete a szokásosnál, átlagosnál nehezebb körülményeket idéz elő, mely kihathat a személyiségfejlődésére, tanulására, életminőségére”. Fejes–Józsa (2005) tanulmányukban arra hivatkoznak, hogy a családi háttér és a diákok iskolai eredményessége közötti kapcsolatot számos kutatás támasztja alá, utalásokat találunk arra vonatkozóan, hogy a hátrányos helyzetű tanulók körében az olvasáshoz és számoláshoz kapcsolódó énkép kevésbé fejlett, az elsajátítási motiváció összetevői gyengébbek, sőt a tanulás gyakorlati hasznát kevésbé tartják fontosnak, végül a tanulási elismerésvágyuk alacsonyabb szintű. A hátrányos helyzetből eredő nyelvi hátrány megjelenéséről és annak társadalmi pozíció általi manifestálódásáról is részletesen beszámolnak. A társadalmi különbségek egész kora gyerekkorunktól kezdve megjelennek számos területen. Egy részük az idő múlásával konzerválódik is. Különös hangsúllyal említik az iskolai eredményesség és a családi háttér közötti kapcsolatot. Beszámolnak a hátrányos helyzetből eredő nyelvi hátrány megjelenéséről és annak társadalmi pozíció általi manifestálódásával.

Réger (2002) úgy látja, hogy az egyén a kommunikációs folyamatán keresztül sajátítja el társadalmi szerepét. A társadalmi szerep következképpen tanult és egyezményes jelek együttese, és ezeken keresztül képes az egyén mindenki által ismert kölcsönhatásformákba lépni. Így a társadalmi szerep

egy bonyolult kódolási tevékenység. A társadalmi szerep így a kultúra átadását közvetíti. Véleménye szerint az anyanyelv elsajátításában a társadalom struktúrája és kultúrája, az adott közösségen belül megjelenő interperszonális kapcsolatok, viselkedési minták, értékek a kisgyermek beszédfejlődésében meghatározó szerepet játszanak. Egyes nyelvhasználati módok preferenciát kapnak, mások háttérbe szorulnak, tehát a külső körülmények, az eltérő nyelvi minták, interakciós helyzetek a beszédfejlődést, nyelvi szocializációt nagymértékben befolyásolják. Megfogalmazása szerint a nevelő-gyermek beszédkapcsolata kulturális és társadalmi információkat is hordoz, annak formai sajátosságai, jelenéstartalmával együtt. Egészen véve elmondható, hogy a „nyelvi szocializáció folyamata – a nyelvi-használati ismeretek átadásán, illetve elsajátításán túl – társadalmi viselkedést, személyiséget, világnézetet formáló tényező is egyben, ezért a szocializációs folyamat szerves részének kell tekintenünk”. Réger (2002) Ennek egyenes következménye, hogy a nyelvi-nyelvhasználati tudás és a társadalmi-kulturális tudás egymással szorosan összefüggő folyamatok. Basil Bernstein *A nyelvi szocializáció és oktathatóság* című munkájában londoni külvárosi gyerekeket vizsgálva a társadalmi státus és a nyelv összefüggéseit vizsgálta az „oktathatóság” szempontjából, rámutatva a kezdetben meglévő publikus/közösségi és a formális nyelv sajátosságaira, majd a korlátozott és kidolgozott kódokra, amit a társadalmi felépítmény alakít ki. A középosztály tagjai teljesen másként építik fel beszédüket, mint a munkásosztály, vagyis eltérő kódokat használnak.

Kovács (2006) az anyanyelv és az idegen nyelv közötti hasonlóságokat és különbségeket elemezve rámutat arra, hogy mivel az idegen nyelv-tanulás is egyfajta nyelvsajátítás, így természetes, hogy az anyanyelv-elsajátítás során megjelenő nyelvi deficitek átvevődnek

az idegen nyelv elsajátítási folyamataira is. Így az érzelmi és anyagi hiány mellett náluk megjelenik a nyelvi lemaradás is (Fejes–József 2005), következésképpen a hátrányos szociokulturális helyzetben élők idegennyelv-tanulással kapcsolatos hátrányai megsokszorozva jelentkeznek.

Nikolov Mariann (2003) a nyelvoktatás tekintetében az esélyegyenlőségről azt vallja, hogy a hazai nyelvpolitikában a nyelvtanulás és nyelvtudás szorosan összekapcsolódik az esélyegyenlőség kérdésével. Véleménye szerint a közoktatásunk egyik gyenge pontja a hátrányos helyzet kompenzálása. Másrészt „mindaz, ami a hátrányos helyzetűekre általában érvényes az oktatási folyamatokban, az idegen nyelv elsajátítása során fokozottan jelenik meg”.

A társadalmi különbségek egész kora gyerekorunktól kezdve megjelennek számos területen.

Nemcsak nyelvtanárok, nyelvtanulók, de minden idegen nyelvet valaha tanult ember tudja, hogy a nyelvtanulás sikeressége nagyban függ a kapcsolódó motivációtól.

Csizér Kata (2007) vizsgálatára hivatkozva láthatjuk, hogy az idegennyelv-tanulás hosszú és gyakran nehéz folyamata során nagyon sok feltételnek kell teljesülni ahhoz, hogy egy diák valóban sikeres legyen és megtanuljon egy idegen nyelvet. A legtöbb tanár és kutató egyetért azzal, hogy a siker egyik legfontosabb alapköve, hogy a diáknak megfelelő motivációs szintje legyen. A latin „movere” ige (mozdítani, indítani) is arra a háttérre utal, ami felelős azért, hogy egy cselekvés megvalósuljon. Ennek a hajtóerőnek a háttérében mindig egy hiányállapot áll. Az eredményes nyelvoktatás megvalósuláshoz kapcsolódó lehetséges motivációkat érdemes számba vennünk a hátrányos szociokulturális helyzetben lévő tanulók nyelvsajátí-

tásával kapcsolatban. Előadásomban arra keresem a választ, hogy a szaknyelvoktatás milyen formákban segítheti a munkaerőpiacra történő hatékony beilleszkedést, illetve a sikeres karrier lehetőségét.

Dörnyei Zoltán (1987) kutatásaira hivatkozva világosan látszik, hogy a nyelvtelenség mellett a motivációt tartják a legfontosabb tényezőnek. Ez utóbbi nyújtja a kezdeti lendületet ahhoz, hogy a tanuló belevágjon a nyelvtanulásba, s a motiváción múlik az is, hogy a tanuló mennyi energiát fordít a tanulásra, és mekkora a kitartása. A motiváció tehát a nyelvtanulás előfeltétele és motorja. A téma kutatását két kanadai pszichológus, Robert Gardner és Wallace Lambert kezdte el. Elméletük szerint a motivációnak két fő típusa van: integratív és instrumentális motiváció. Az integratív motiváltágú tanuló az adott nyelvet a nyelvi közösség tagjaival való kapcsolattartás és a közösség kultúrájának jobb megismerése érdekében tanulja. Instrumentális motiváció esetén a tanuló pragmatikus, gyakorlati céloktól vezérelve tanulja az adott nyelvet, például fizetésemelés, szakmai előmenetel vagy jobb állás reményében.

A szaknyelvoktatás vagy szakmai nyelvoktatás pont erre a két típusú motivációra épít. A magyar oktatási rendszerben 2 eltérő szinten jelenik meg egy adott szakma elsajátításának a lehetősége. A közoktatás és a felsőoktatás szintjén.

Az említett motivációtípusok megjelenését az adott tanulmányban elsősorban a közoktatás novumainak területén vizsgálom.

A KÖZOKTATÁS, S EZEN BELÜL A SZAKISKOLAI KÉPZÉS ÉS A FELNŐTTKÉPZÉS

Az elmúlt másfél évtizedben alapvetően átrendeződött a középfokú tanulás programtípusok közötti megoszlása. A statisztikai vizsgálatok eredményeként megállapíthatjuk, hogy

a szakiskola mára nagyszámban a leghátrányosabb helyzetű tanulók továbbtanulási formájává vált. A hazai kutatások legtöbbször alátámasztja azt a tényt, hogy a hátrányos helyzetű diákok nagy része szociokulturális környezet miatt nem tud megfelelően teljesíteni a közoktatásban.

Csak akkor lesz igazán sikeres, magabiztos munkaerő-piaci szereplő egy szakiskolai végzettségű ember is, ha az önértékelése is megfelelő. Ehhez – többek között – szükséges a magabiztos nyelvtudás a szakmájával kapcsolatban, amiről tanúbizonyságot kell tenni már egy felvételi elbeszélgetés alatt is.

Nyilván a magabiztos szint elérése nem könnyű, így mindenképpen szükségessé vált az idegennyelvi hátránykompenzációt elősegítő speciális tananyag bevezetése, illetve a szakmájához kapcsolódó idegen nyelvi kompetencia fejlesztése.

Ebben az évben elfogadásra került egy 64 órás speciális idegen nyelvi modul, amit minden szakiskolai képzésben, illetve felnőttképzésben tanulónak el kell sajátítani. Ennek révén fog megvalósulni:

– Nyelvi készségfejlesztés, illetve hátránykompenzáció /Az induktív nyelvtanulási képesség és az idegennyelvi asszociatív memóriai fejlesztése fonetikai készségfejlesztéssel kiegészítve/ 24 óra

– Nyelvtani rendszerezés 16 óra

– Munkavállalással kapcsolatos alapvető szakzókinccs elsajátítása 24 óra

Cél, hogy a rendelkezésre álló 64 tanóragység keretén belül egyrészt egy nyelvtani rendszerezés történjen meg a legalapvetőbb igeidők, segédigék, illetve az állásinterjúhoz kapcsolódóan a legalapvetőbb mondatszerkezeti eljárások elsajátítása révén. Majd erre

építve történjen meg az idegen nyelvi asszociatív memóriafejlesztés és az induktív nyelvtanulási készségfejlesztés 6 alapvető, a mindennapi élethez kapcsolódó társalgási témakörön keresztül. Végül ezekre az ismeretekre alapozva valósuljon meg a szakmájához kapcsolódó idegen nyelvi kompetenciafejlesztés.

Az órák kb. 50%-a egyszerű tanteremben történjen, egy másik fele pedig számítógépes tanteremben, hiszen az oktatás egy jelentős részben digitális tananyag által támogatott formában zajlik. Ezzel hozzájárulunk a digitális kompetencia fejlesztéséhez is.

E tananyag a „Nyelvi képességfejlesztő” feladataiban a nyelvérzék 4 részképességének fejlesztését célozta meg: Az **induktív nyelvtanulási képesség** teszi lehetővé, hogy egy tanuló felfedezze az idegen nyelv szabályait, olyan képesség, amely segítségével egy adott nyelvi struktúrát meghatározó szabályokat tudunk kikövetkeztetni. Az **asszociatív memória** az idegen nyelvi anyag megtanulásának a képessége, képesség kapcsolat létesítésére az ingerek (anyanyelv szavai) és a válaszok (célnyelv szavai) között. A **fonetikai kódolási képesség** által tudjuk az idegen hangokat megkülönböztetni és kódolni úgy, hogy azok később felidézhetőek legyenek. Végül a **nyelvtani érzékenység**, amely egy olyan képesség, amely segítségével felismerjük azon nyelvi funkciókat, melyek a szavak a mondatban betöltenek.

Világos tény, hogy szükség van egy viszonylag egységesnek mondható követelményrendszerre a nyelvtanuló diákokkal kapcsolatban, viszont törekedni kell arra is, hogy az egyéni sajátosságok figyelembe kerüljenek. Réger Zita (2002) nyomán elgondolkodtató, hogy egy átvezető ösvényt kellene kialakítani az otthon és az iskola között. A hátrányos szociokulturális környezetből eredő diákok számára olyan nyelvi felzárkóztató programot kellene összeállítani, amely az ő mindennapi

életükhöz igazítaná az oktatást. A közoktatási rendszerbe szükségszerű lenne olyan nyelvi, önkifejező, speciális foglalkozásokat is beépíteni, amelyben a gyerek a saját kultúráját, szokásrendszerét, szimbólumrendszerét fedezheti fel. Így otthonosabban tudná kezelni a nyelv-

elsajátítást. A kötődés révén a helyes nyelvelsajátításhoz kötődő motiváció erősödne, erre épülne az idegennyelv-tanulás, illetve -tanítás is, ahol a szakmai idegen nyelv oktatásával az instrumentális motiváció erősödne meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- CSIZÉR KATA: A nyelvválasztási motiváció vizsgálata. *Új Pedagógiai Szemle*, 2007/6.
- CSERMELY PÉTER: „Hogyan változtak a nevelés és oktatás kulcsfontosságú problématerületei? Milyen változások tapasztalhatók az oktatáshoz való hozzáférés egyenlő esélyeiben? Hogyan alakul a szegregáció mértéke? Hogyan változott meg a tehetséggondozás gyakorlata. In: *Szárny és teher*, 2009, Budapest.
- Csovcsics Erika: Hogyan változott meg az iskola feladata? Az iskola feladatai között milyen hangsúly esik a hátránykompenzálásra, esélyegyenlőség növelésére, anti-diszkriminációra és anti-szegregációra törekvésre; illetve ez hogyan ágyazható be az általános kérdésbe. In: *Szárny és teher*, 2009, Budapest.
- DÖRNYEI ZOLTÁN: A motiváció szerepe az idegen nyelv tanulásában. *Pszichológia* 7 (3): 393–417 p., 1987, Budapest.
- FEJES-JÓZSA: A tanulási motiváció jellegzetességei a hátrányos helyzetű tanulók körében. *Magyar Pedagógia* 105.évf. 2.szám 185–205.p 2005, Budapest.
- INÁNTSY-PAP ÁGNES: Nyelvtanítás-nyelvtanulás a hátrányos szociokulturális környezetből érkező diákok számára az Arany János Tehetséggondozó Program keretein belül. In: *Új Pedagógiai Szemle* 56 (8–9) p. 76–80. 2010, Budapest.
- KOVÁCS JUDIT: A nyelvtanulás sikerében és kudarcában közrejátszó tényezők vizsgálata. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2006, Debrecen.
- NIKOLOV MARIANNE: Angolul és németül tanuló diákok nyelvtanulási attitűdje és motivációja. *Iskolakultúra*, 2003/8. 61–73.p. 2003, Budapest.
- RÉGER ZITA: Utak a nyelvhez. Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet, Akadémiai Kiadó 2002, Budapest.
- RÉTHY ENDRÉNÉ: Motivációs eljárások, pedagógiai kirekesztés. In: Nahalka István és Torgyik Judit (szerk.): *Megközelítések. Roma gyerekek nevelésének egyes kérdései*. Eötvös József Kiadó, 246–267p. 2004, Budapest.

2013. március 23.

I. Karrier Nap a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Karrier Centruma és az Öregdiák Szövetség szervezésében – hagyományteremtő céllal.